

REMIGIJUS MISIŪNAS

**LIETUVIŠKŲ KNYGŲ LEIDYKLOS
VAKARŲ EUROPOJE 1945–1952 m.**

Vakarų Europoje 1945–1952 m. knygas leido 38 lietuvių leidyklos, taip pat kelių Vakarų Europos šalių leidyklos. Šis darbas – tai bandymas atskleisti minėtų leidyklų organizacinę veiklą, neapartiant kitų to meto spaudos istorijos klausimų.

Nors daugelis leidėjų šiuo verslu vertėsi tik išėivijoje, Vakarų Europoje iš esmės tęsta iš nepriklausomos Lietuvos atsinešta tradicija – leidyklos veikė atsiribojusios nuo poligrafijos ir knygų leidybos įmonių, kaip savarankiškos įstaigos, kur savininkas ar vadovas apibrėžia leidybinę programą, įneša kapitalą ar jį mobilizuoja ir yra leidybinio proceso organizatorius (suburia autorius ir vertėjus, sudaro sutartis su spaustuvėmis, rūpinasi savo produkcijos realizavimu ir reklama). Tiesa, nenatūraliomis išėivijos sąlygomis kai kuriems leidėjams teko pažeisti šią tradiciją: vieni patys spausdino savo knygas rotatoriumi ar kitomis nespauštuvinėmis priemonėmis, kiti prekiaavo savo (o kai kada ir kitų leidėjų) leidiniais.

Reikšminga ir pozityvu buvo ir tai, kad išėivijoje 1945–1952 m. (kaip ir Lietuvoje) pastebimas leidyklų komercializavimas, kuris žymėjo jų tapsmą profesionalia ir specialia įstaiga, tai yra toliau egzistavo specialiai knygų leidybos tikslu sukurtos įstaigos.

Vienas iš leidyklos požymių – leidybinės programos parengimas ir vykdymas. Kiekviena leidykla turėjo skirtingas programas, tačiau joms būdingas siekis leisti skaitytojų poreikiams reikalingiausias knygas. Vakarų Europoje prisiglaudusiems lietuviams tai buvo vadovėliai, grožinė ir religinė literatūra. Juos daugiausia leido privačios, kooperatinės, akcinės ir visuomeninių organizacijų bei įstaigų leidyklos. Pastarųjų produkcija sudaro apie 21 proc. viso to meto leidinių srauto. Be to, išėivijos sąlygomis būdavo dažnai nukrypstama nuo leidybinės programos, gavus kokios nors organizacijos užsakymą išleisti knygą. Tokiose knygose būdavo nuoroda, kieno užsakymu jos išleistos.

Privačių leidyklų organizavimas išėivijoje rodė prieškarinio Lietuvos leidybos laimėjimus. Tėvynę palikę lietuviai Vakarų Europoje atkūrė savarankišką leidybos verslą. Vėl atsirado vien tuo besiverčiančių asmenų, grindusių savo veiklą komerciniais motyvais ir suvokusių kultūrinę bei edukacinę šio verslo funkciją. Jų dėka plėtėsi knygų leidyba, repertuaras. Tokių leidyklų finansavimas buvo savininkų ir dalininkų įnašas bei paskolos.

Iš nepriklausomos Lietuvos buvo atsinešta ir kooperatinių bei akcinių leidyklų tradicija. Kooperatinių leidyklų ištekliai buvo sudaromi iš kooperatyvo narių pajų, narystės įmokų ir pelno, gauto iš kooperatinės leidyklos ūkinės veiklos. Akcinės leidyklos savo veikloje rėmėsi pagrindiniu kapitalu, padalytu į nustatytą skaičių lygių dalių (akcijų). Abi šios leidybinio darbo formos sudarė sąlygas dalyvauti leidy-

boje asmenims, kurie buvo ja suinteresuoti, tačiau neturėjo pakankamai lėšų reikštis savarankiškai.

Visuomeninių organizacijų ir įstaigų leidyklų atsiradimą stimuliuavo nenatūralios išėivijos sąlygos, būtinybė masiniais tiražais leisti jų nuostatas propaguojančią literatūrą.

Didžiausią grupę sudarė privačios leidyklos. Tarp jų žymiausia buvo J. Lenktaičio „Patria“¹. Antrąją po jos pagal reikšmingumą lietuvių leidykla Vakarų Europoje laikoma „Sudavija“. Leidyklos steigėjai ir savininkai – broliai Aleksandras, Pranas ir Vladas Šulaičiai. Iš jų tik Pranas turėjo nedidelę spaudos darbo patirtį – dar Lietuvoje buvo išleidęs keturias knygas². Jie taip pat knygas leido br. Šulaičių, Pr. Fabijaus, Rit–Mak, Lietuviškų knygų leidyklos, Leo–Pra–Vyto, Leo–Pra–Dono ir Spektoriaus vardais.

Leidybinę veiklą Vokietijoje broliai pradėjo Tiuringijos vietovėje Possecke, kur 1945 m. vasarą, pasinaudodami kan. A. Sabaliausko maldaknygės tekstu, išleido maldaknygę „Viešpatie, pasigailėk mūsų“³. Matyt, per dvi savaites pardavus 5 000 jos egzempliorių, buvo sukauptas pakankamas kapitalas ateičiai. Sąjungininkams užleidus Tiuringiją Sovietų Sąjungai, broliai persikėlė į Gunzenhauzeno stovyklą, kur atnaujino darbą ir 1945 m. dar spėjo išleisti dvi knygas.

1946 m. „Sudavijos“ darbas išibėgėjo – pasirodė 16 jos knygų. Veiklą labai sunkino kilnojimasis iš vietos į vietą (knygose kaip išleidimo vieta, be Gunzenhauzeno, nurodomas Nordlingenas, Regensburgas ir Šeinfeldas). 1947 m. broliai Šulaičiai apsisusto Augsburgėje (jo spaustuose iki tol buvo išspausdinę ne vieną savo knygą). Matyt, kilnojimasis atsiliepė 1947 m. veiklos rezultatams – išleista 12 knygų.

Pažymėtina, kad „Sudavija“, ko gero, iš visų leidyklų bene sėkmingiausiai įveikė labai nepalankius lietuviškai knygai 1948–uosius, kai po valiutos reformos Vakarų Vokietijoje labai sumažėjo knygų pardavimas ir leidėjams trūko lėšų užmokėti spaustuvėms už jų paslaugas. Tais metais leidykla išleido 14 knygų – daugiau nei 1947 m. Užtat 1949 m. matomas ryškus nuosmukis – išleidę tris knygas, broliai Šulaičiai emigravo į JAV.

Iš viso 1945–1949 m. „Sudavija“ išleido 48 knygas. Jos veikla pasižymi ryškia leidybine programa – savininkai daugiausia dėmesio skyrė vadovėliams ir grožinei literatūrai. Pažymėtinas brolių Šulaičių rūpestis klasika: išleidę J. Biliūno, V. Kudirkos, V. Krėvės, V. Pietario knygas, jie planavo specialiai klasikai skirti atskirą knygų seriją⁴. Be to, „Sudavija“ 1948 m. išleido sutrumpintą M. de Servanteso romaną „Išmintingasis idalgas Don Kichotas iš La Mančos“. Planuota išleisti ir V. Gėtės, F. Šilerio kūrinį⁵.

¹ Smulkiau apie „Patrią“ žr. Misiūnas R. Jono Lenktaičio leidybinė veikla Vakarų Vokietijoje // Knygotyra. 1994. T. 20(27). P. 97–108.

² Šulas Pranas // Lietuvių enciklopedija. Bostonas: LEL, 1964. T. 30. P. 101–102.

³ Gastaitis A. Broliai Šulaičiai: pradėjo Kaune, tęsė Vokietijoje ir Amerikoje, kol akys laikė // Lietuvių dienos (Los Angeles). 1982. Geg. P. 12.

⁴ Ciešnas J. Tremties knyga ir leidėjai // Lietuvių žodis (Detmoldas). 1949. Saus. 15.

⁵ V – Hanau – 7 – 5. Švietimo valdyba, kultūros tarybos byla, 1947/1948 // LTSC. PLA (Čikaga).

Iš originalių, iševijoje parašytų ir „Sudavijos“ publikuotų kūrinių pirmiausia minėtina V. Krėvės romano „Dangaus ir žemės sūnūs“ pirmoji dalis „Žemės vingiai“, L. Dovydeno ir K. Požėraitės romanai, P. Tarulio apysakos. Iš viso „Sudavija“ paskelbė 20 grožinės literatūros ir vaikams skirtų knygu.

Reikia pridurti, jog lietuvių klasikų knygos buvo leidžiamos derinant su Lietuvių tremtinių bendruomenės (LTB) Švietimo valdyba ir jos Knygų leidimo komisija⁶. Suderinus su šios valdybos įgaliotiniu Bavarijoje I. Malinausku ir gavus iš LTB Švietimo valdybos finansavimą, buvo leidžiami vadovėliai. Iš viso per ketverius metus broliai Šulaičiai išleido 12 vadovėlių. Didesniąją dalį sudarė kalbų mokymuisi skirtos knygos: vokiečių (du pavadinimai) ir anglų (du pavadinimai) kalbų vadovėliai, tikė ir savarankiškam mokymuisi. Tai didino jų pirkėjų skaičių.

Nors broliai Šulaičiai pradėjo veiklą nuo maldaknygės, tačiau, paskelbę kun. K. Senkaus parengtą giesmynėlį su natomis „Giedanti bažnyčia“, prie religinės literatūros leidimo daugiau nebegrižo. Tokio sprendimo priežastis galime tik spėlioti. Galbūt matydami, kad kiti leidėjai patenkina religinės literatūros poreikį, jie rūpinosi kita reikalinga ir pelninga literatūra. Tai J. Paškevičiaus „Lietuviškai vokiškas žodynas“, aktualiems emigracijos klausimams skirtos knygos – A. Bendoriaus „Argentina“ ir V. Viljamo „Išsikūrimo galimybės užjūrio kraštuose: lietuvių emigracijos ir kolonizacijos problemos“, kai kurių neigiamai vertinti A. Gustaičio kelionių reportažai „Tarp Šveicarijos ir Danijos“⁷, atvirukų rinkiniai lietuvių bei anglų kalbomis „14 Lietuvos vaizdų“. Komerčinę nesėkmę „Sudavija“ patyrė išleidusi pirmąjį iševijoje medicinos veikalą – J. Meškausko „Elektrokardiografijos pagrindai“. Iš 300 dienos šviesą išvydusių egzempliorių buvo teparduota dvidešimt⁸.

Broliai Šulaičiai leidybinę veiklą tęsė JAV.

Pirmąją ryškiausių lietuviškų leidyklų, veikusių Vakarų Europoje 1945–1952 m., trijulę užbaigia „Venta“. Galime skirti du jos veiklos etapus: 1946–1949 m. ir laikmetį nuo 1949–ujų. Pirmasis susijęs su „Ventos“ įsteigėju Liudo Vismanto vardu. 1946 m. pabaigoje, iš įvairių šaltinių surinkęs pinigų, jis išleido dvi pirmąsias knygas.

Darbo pradžioje L. Vismantas publikavo knygas savo vardu, kartais pasinaudodavo savaitraščio „Tėviškės garsas“ gautais leidimais. Iki pasitraukimo į Vakarų L. Vismantas neturėjo jokios leidybinio darbo patirties⁹, tačiau, įgavęs įgūdžių, pamažu aktyvino savo veiklą. 1947 m. pasirodė penkios jo knygos. Be to, 1947 m. L. Vismantas išleido vasario–kovo data pažymėtą kultūros žurnalo „Pėdsakai“ 3/4 numerį. Jo rankraštį prieš išvykdamas į JAV paliko redaktorius S. Būdas. Iki tol du pirmus numerius (1946) Fuldoje buvo išleidęs savaitraštis „Mūsų viltis“, bet po perkeltųjų asmenų (DP) spaudos pertvarkymo jis nebegavo leidimo. L. Vismantas ketino žurnalu rūpintis toliau, dar 1947 m. rudenį ieškojo re-

⁶ V-Šviet. V-A-1-2. Švietimo valdybos knygų komisijos siunčiamieji raštai // LTSC. PLA (Čikaga).

⁷ Broliai Šulaičiai išlaikė egzaminą // Mūsų žinios (Grevenas). 1946. Rugs. 22.

⁸ Gustaitis A. Broliai Šulaičiai: pradėjo Kaune, tęsė Vokietijoje ir Amerikoje, kol akys laikė // Lietuvių dienos (Los Angeles). 1982. Geg. P. 12.

⁹ Žilvinas J. „Veto“ knygų leidybai // Mintis (Memingenas). 1948. Spal. 24.

daktoriaus, tačiau buvo bendradarbių įtikintas sutelkti visą dėmesį knygų leidybai, užuot skaldžius jėgas¹⁰.

1948 m. „Venta“ išleido penkias knygas. Matyt, poreforminių sunkumų spaudžiamas ieškoti naujų darbo formų, L. Vismantas ėmė siūlyti paslaugas kitiems, mažiau patyrusiems leidėjams, konkrečiai – pasirūpinti jų parengtų knygų spaudos darbais. Pirmąja tokia knyga tapo leidyklos „LUX“ parengtas M. Krupavičiaus veikalas „Krikščioniškoji demokratija“.

L. Vismantui nepavyko įveikti poreforminių sunkumų. 1949 m. jis bankrutavo ir, pardavęs leidyklą savo bendradarbiui J. Remeikiui, emigravo į JAV¹¹.

Pažvelgus į 13 L. Vismanto išleistų knygų, aiškėja jo darbo kryptis. Tai grožinė literatūra. Iš kitų grožinę literatūrą leidusių leidėjų L. Vismantas išsiskiria savo dėmesiu poezijai. Jis išleido keturis eilių rinkinius: dvi Maironio „Pavasario balsų“ laidas, B. Brazdžionio „Šiaurės pašvaistę“ ir pastarojo parengtą J. Aisčio rinkinį „Pilmatis“. Be to, leidybinę veiklą L. Vismantas pradėjo nuo J. Augustaitytės-Vaičiūnienės poezijos knygos „Skeveldros“.

Iš prozos leidinių pirmiausia minėtinas pasaulinio garso rašytojų kūrinių rinkinys „23 svetimieji“. Kalbant apie kitus keturis „Ventos“ prozos leidinius, galima pažymėti, kad L. Vismantas išlaikė pusiausvyrą tarp žinomų autorių ir debiutantų: pasirodė naujos J. Švaisto ir L. Dovydėno bei pirmosios A. M. Katiliškio ir S. Urbono knygos. Pažymėtina ir originaliai P. Osmolskio iliustruota dainelė vaikams „Du gaideliai“¹².

K. Kruliko knygos „Akmens anglis – Belgijos auksas: tarptautinės DP delegacijos informacinė kelionė į Belgiją 1947.1.19 – 1947.1.26“ pasirodymą 1947 m. supravo Belgijos vyriausybės pasiūlymas apgyvendinti DP¹³. Šia šalimi labai susidomėta, nes tai buvo viena pirmųjų galimybių ištrūkti iš įgirusių DP stovyklų.

Pažymėtinas L. Vismanto dėmesys poligrafinei knygos išvaizdai. Galima sutikti su teiginiu, kad šiuo atžvilgiu tuo metu „Venta“ nedaug kuo nusileido „Patriai“¹⁴. Leidėjas leido beletristiką vienu formatu, poeziją – kitu. Klasika, kuriai L. Vismantas planavo skirti specialią seriją¹⁴, taip pat būtų turėjusi savo formatą.

L. Vismanto laikais leidykla iš pradžių veikė Viurzburge, vėliau buvo perkelta į Šeinfeldą¹⁵. Ėmus vadovauti J. Remeikiui, „Venta“ kilnojosi iš vietos į vietą: Šv. Gmiundą, Seligenšadtą, Murnau ir kitur.

J. Remeikis stengėsi prisitaikyti prie naujų sąlygų: toliau aktyviai ieškojo kitų leidėjų užsakymų spaudos darbams ir naujų rankraščių imdavosi tik užsitikrinęs finansavimą. 1949 m. „Venta“ išleido dvi knygas. 1950 ir 1951 m. knygų padaugėjo – pirmais metais pasirodė keturios, antrais – penkios. Taip pat per tą laiką pasirūpinta trijų knygų spaudos darbais. 1952 m. neužfiksuotas nė vienas „Ventos“ leidi-

¹⁰ Palukaitis J. P. Lietuvių periodika Vakarų Europoje: 1944–1952. V.: Žurnalistika, 1993. P. 161.

¹¹ Remeikio J. laiškai // LTSC. PLA (Čikaga).

¹² Palukaitis J. P. Cit. veik. P. 232.

¹³ Aelseika V. Penkeri metai tremty (rankraštis) // LTSC. PLA (Čikaga).

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Palukaitis J. P. Cit. veik. P. 36.

nys, tačiau žinoma, kad J. Remeikis rengė spaudai kelis rankraščius, kurių dalis pasirodė vėlesniais metais¹⁶.

Kalbant apie J. Remeikio leidybinę programą, reikia pabrėžti, kad nors ją veikė būtinybė taikytis prie knygas finansavusių asmenų ar įstaigų siekių, vis dėlto buvo išlaikyta ankstesnė „Ventos“ orientacija į grožinę literatūrą. Per trejus metus išleistos keturios poezijos knygos: dvi V. Joniko ir po vieną K. Grigaitytės bei G. Tulauskaitės. Iš dviejų beletristikos knygų viena priklauso žinomam autoriui (A. Vaičiulaičiui), kita – debiutantui (A. Baronui).

Nauja kryptis „Ventos“ leidybinėje programoje – filosofinė literatūra. Kan. Pr. M. Juro finansuojamoje serijoje „Cor inquietum“ studijos Dievo ir žmogaus santykiams nuviesiti“ 1950 m. pasirodė dvi A. Maceinos knygos: antroji, pataisyta „Didžiojo inkvizitoriaus“ laida ir „Jobo drama: žmogiškosios būties apmąstymas“, 1951 m. – Pr. Gaidamavičiaus veikalas „Išblokštasis žmogus: benamio likimo perspektyvos“.

Dar dvi knygos buvo išleistos gavus finansavimą – K. Pelėkio (šiuo slapyvardžiu, kad nenukentėtų giminės Lietuvoje, pasinaudojo B. Kviklys¹⁷) darbas anglų kalba „Genocidas“ už VLIK'o lešas, o už žymaus JAV lietuvio J. Bachūno pinigų – A. Sabaliausko „Nuo Imsrės iki Orinoko per fakyrių žemę: lietuvių misijonieriaus atsiminimai, įspūdžiai, pergyvenimai Europoje, paslaptingoje Indijoje ir Pietų Amerikoje“.

1946–1952 m. leidykla išleido 22 knygas ir pasirūpino keturių knygų spaudos darbais. „Venta“ – vienintelė iš pokario metais įsisteigusių Vakarų Europoje lietuvių leidyklų, tęsusių savo darbą ir po 1952 m.

Tarp pirmųjų, dar 1945 m. Vakarų Vokietijoje veiklą pradėjusių lietuviškų leidyklų buvo ir A. Giedraičio Vysbadene (vėliau su dalimi stovyklos gyventojų perkelta į Kasel-Matenbergo DP stovyklą) įkurta „Giedra“. Pirmaisiais veiklos metais leidėjas savo ir „Giedros“ vardu išleido penkias, 1946 m. – šešias, 1947 m. – tris, 1948 m. – tris ir 1949 m. – vieną knygą. Dviejų leidinių tiksliai pasirodymo data nežinoma.

Leidybinėje „Giedros“ programoje dominuoja vadovėliai, kurių išleista devyni. Tarp jų buvo naujos, dar Lietuvoje pasirodžiusių vadovėlių laidos (penki pavadinimai) ir parengti išeivijoje (du P. Pauliukonio istorijos vadovėliai ir du P. Razmino „Lietuvių kalbos sintaksės“ variantai).

Antroji leidyklos veiklos kryptis – leidiniai vaikams (penki pavadinimai). Iš jų originalumu išsiskiria brolių A. ir J. Mekų knygos: „Trys broliai ir kitos pasakos“ bei „Iš pasakų krašto: rinktinės įvairių kraštų pasakos“.

Su brolių Mekų, A. Landsbergio ir J. Lėto vardais bei jų leistu žurnalu „Žvilgsniai“ sietinas A. Meko ir A. Landsbergio verstos M. Rostand pjesės „Žmogus, kurį užmušiau“ ir K. Stanislavskio „Aktoriaus saviruoša“ pasirodymas. Matyt, taip pat asmeniniais A. Giedraičio ir P. Razmino kontaktais aiškintinas pastarojo fragmentinės apysakos „Girių ereliai“ išleidimas. Tai vienintelis beletristinis „Giedros“ leidinys.

¹⁶ J. Remeikio laišakai // LTSC. PLA (Čikaga).

¹⁷ Ten pat.

Pasirodė dvi religinės knygos: „Giesmynėlis“ ir kartu su Šv. Sosto delegatūros spaudos skyriumi – „Medžiaga tremtinių pastoracijai“.

Iš 21 „Giedros“ knygos tik dvi – „Giesmynėlis“ bei A. ir J. Mekų „Trys broliai ir kitos pasakos“ – spaustos spaustuveje. Visos kitos daugintos rotatoriumi su nuoroda, kad skirtos privačiai naudoti (kai kurios jų turi spaustuveje spausčius viršelius). Ši aplinkybė ir tai, kad knygos buvo spausdinamos nedideliais tiražais, rodo, jog A. Giedraitis orientavosi į nedidelę vienos, o gal kelių aplinkinių stovyklų rinką.

Be leidyklos „Giedra“, veikė to paties pavadinimo kooperatyvas, o šalia knygų leidybos „Giedra“ dar vertėsi tuo metu labai trūkstamų kanceliariinių prekių – pašto atvirukų su Lietuvos vaizdais, pašto vokų ir popieriaus laiškam, sąsiuvinių mokykloms (visų su tautine simbolika) – gamyba ir prekyba. Taip pat „Giedra“ leido kasdinišią stovyklų biuletinį įvairiais pavadinimais: Vysbadene – „Naujienos“, „Žinios“ ir „Viesbadeno lietuvių balsas“, o stovyklą perkėlus į Kaselį, – „Šiandien“, „Giedros biuletenis tremtiniams Vakarų Vokietijoje“ bei „Giedra“ (1945–1949). Tad knygų leidyba A. Giedraičiui buvo viena iš trijų jo veiklos sričių, o tai, matyt, darė poveikį tiek leidybos apimčiai, tiek repertuarui.

A. Giedraičiui 1949 m. emigravus į JAV, leidykla buvo likviduota¹⁸.

Palyginti vėlokai leidybinę veiklą pradėjo „Aufbau“ („Atgimimas“) – architekto T. Vizgirdos įsteigta Miunchene kaip statybos ir remonto darbas besiverčianti firma¹⁹. 1947 m. užsiimta vinječių, įvairių vienos ar kelių spalvų blankų, adresų projektavimu, tautine ornamentika puoštų pašto ir paprastų vokų, oro pašto popieriaus, sąsiuvinių mokykloms spausdinimu ir prekyba. Taip pat 1947 m. „Aufbau“ išleido mėnesinį nuplėšiamą kalendorių su lietuviškais dienų ir mėnesių bei lietuviškų ir amerikietišių švenčių pavadinimais, Vytį ir keturių spalvų „Žalgirio mūšio“ paveikslą reprodukciją su angliškais parašais²⁰.

Aktyvią leidybinę veiklą „Aufbau“ pradėjo 1948 m. jau po valiutos reformos. Per kelis mėnesius pasirodė penkios, o 1949 m. – dvi knygos.

T. Vizgirda buvo sudaręs grandiozišką leidybinę programą. Jis planavo parengti 21 tomo seriją anglų kalba „Lietuva, tauta ir šalis“ („Lithuania, country and nation“), skirtą Lietuvos istorijai ir tiek profesionaliajam, tiek liaudies menui. Į šią seriją įėjo ir Vokietijoje išleistos knygos (išskyrus „Aufbau“ perleistą J. Harisono knygą anglų kalba „Lietuvių kova už laisvę“). Dalis jų buvo skirtos Lietuvos istorijai (A. Šapokos „Lietuva amžių bėgyje“ ir T. Vizgirdos „Vilnius, Lietuvos sostinė“), kitos – menui („Lietuvių menas tremtyje“, sumanytas kaip lietuvių DP dailinių parodos JAV katalogas²¹, V. Petravičiaus lino raizinių knyga ir V. Rato iliustruota pasaka „Dvylika brolių juodvarniais lakstančių“). Seriją manyta tęsti JAV, kur emigravo T. Vizgirda.

¹⁸ Likviduojama „Giedros“ leidykla // Lietuvių žodis (Detmoldas). 1949. Bal. 27.

¹⁹ V.–Mun.–8.–8. Lietuvių sąjungos Miuncheno skyriaus valdybos protokolai // LTSC. PLA (Čikaga).

²⁰ **Cičėnas J.** Cit. veik.

²¹ V.–LTB Centro Komitetas – AG–6–1. Lietuvių meno parodos JAV komiteto įvairūs raštai // LTSC. PLA (Čikaga).

Dvejus metus (1946–1947) Vurzburge, vėliau Šveinfurte veikusios J. Akščio leidyklos „Žalgiris“ leidybinę programą iš dalies lėmė jos savininko bendradarbiavimas su įvairiomis visuomeninėmis organizacijomis („Žalgiris“ leido kai kurių jų periodinę spaudą: ateitininkų „Ateiti“, inžinierių „Technikos pasaulis“ ir kitus²²). „Žalgirio“ leidinių repertuare yra du ateitininkų ir vienas studentų varpininkų sąjungos neperiodinis leidinys.

Kitą leidybinę kryptį – literatūros ispanų kalbai mokytis leidybą, matyt, lėmė bendradarbiavimas su V. Gorskiu. Pasirodė trys pastarojo parengtos knygos: „Ispaniškai-lietuviški pasikalbėjimai“, „Ispaniškai-lietuviškas žodynas“ ir „Kalbėk ispaniškai“. Dar vienas „Žalgirio“ leidinys – A. Griciaus sonetai „Žemė ir žmogus“. Iš viso leidykla išleido septynis neperiodinius leidinius.

Lietuvių klasikų (daugiausia Maironio) kūrybinių perspausdinimų vertėsi DP stovykloje veikusi J. Narbuto ir P. Indreikos leidykla. Per trejus metus (1946–1948) išleistas penkis knygos.

Iš pradžių Kleinose prie Gurburgo (Bavarija), vėliau Seligenšadte dirbo leidykla „Pašvaistė“. Jos savininkas B. Jacikevičius pradėjo veiklą 1946 m., išspausdinęs dailininko V. Simankavičiaus pieštą Maironio portretą²³. 1948 m. pasirodė trys dailininko E. Krasausko suprojektuoti vėlykiniai atvirukai (jų laida pakartota 1949 m.) ir keturios knygos. Viena jų – „Lietuviams tremtiniams žinotini adresai“ – buvo atsitiktinio pobūdžio. Kitos – „Lietuvių tautinis ansamblis“, S. Sodeikos kūrinys mišriam chorui „Šiaurės pašvaistė“ (B. Brazdžionio žodžiais) ir K. V. Banaičio „Liaudies dainų“ mišriam chorui sąsiuvinys – rodo pagrindinę „Pašvaistės“ leidybos kryptį. Emigravęs į JAV ir atnaujinęs veiklą, B. Jacikevičius toliau publikavo muzikos literatūrą. Pirmus du leidinius B. Jacikevičius išspausdino VFR²⁴.

Pačioje DP laikotarpio pabaigoje leidybinę veiklą pradėjęs S. Miglinas 1951 m. Memingene įsteigė leidyklą „Tremtis“. Dar prieš tai, 1950 m. liepos mėn., jis pradėjo leisti savaitraštį „Tremtis“, o metų pabaigoje pasirodė kišeninis „Tremties“ kalendorius 1951–1952 m.“ 1951 m. buvo išleistos trys knygos, tiek pat ir 1952 m. Be to, S. Miglinas, apsiėmęs atlikti spaudos darbus kitose šalyse veikusioms leidykloms, 1952 m. pasirūpino trijų knygų išspausdinimu Memingeno spaustuvelyje.

S. Miglino leidybinę programą lėmė jo požiūris į knygą kaip į svarbiausią tautinio išlikimo atramą, ypač reikalingą jaunimui²⁵. Programoje galima išskirti tris kryptis: literatūrą jaunimui (R. Spalio „Gatvės berniuko nuotykiui“), originaliąją išeivijos rašytojų kūrybą (V. Alanto, R. Spalio ir J. Savickio knygos) ir klasikos perspausdinimą (V. Mykolaičio-Putino „Altorių šešėly“, I. Šeinius „Kuprelis“). „Tremties“ knygos pasižymėjo geru spaudos darbu ir tvirtu įrišimu. Leidykla tęsė darbą ir po 1952 m.

Atmenant A. Ružancovo dėmesį gudų kultūrai, jo santykius su gudų veikėjais išeivijoje ir tai, kad jis gyveno Memingene, galima spėti, kad čia dvi rašomąja mašinėle

²² Palukaitis J. P. Cit. veik. P. 211.

²³ B. Jacikevičiaus archyvas // LTSC. PLA (Čikaga).

²⁴ Ten pat.

²⁵ Leidėjo žodis // Remeika J. Lietuvos pajūrio padavimai. Memingenas: Tremtis, 1954. P. 192.

spausdintas knygas – V. Lastouskio legendą „Turtas be dugno” ir J. Vičiū (J. Stukalič) „Pranciškus Skoryna, didžiosios tautos didysis sūnus” – išleidusi leidykla „Kaimynai” priklausė A. Ružancovui.

Vakarų Vokietijoje veikė ir keturios privačios leidyklos, nemažai dėmesio skyrusios jų savininkų ar vieno asmens knygų leidybai. Viena jų – 1946 m. rugsėjo 20 d. Šveinfurte įkurta²⁶ ir dvejus metus (iki 1948 m. pabaigos) veikusi J. Šlajaus leidykla „Tėviškė”. Daugumą jos leidinių sudaro M. Bavarsko knygos (3 pavadinimai). Be jų, leidykla pakartotinai išleido V. Krėvės „Dainavos šalies senų žmonių padavimus” ir J. Ambrazevičiaus, J. Griniaus, A. Vaičiulaičio „Visuotinė literatūros istorija: nuo klasicizmo iki dabarties”.

1946–1949 m. Freiburge dirbusi Povilo Abelkio lietuviškų knygų leidykla išleido keturias prozos knygas (dvi iš jų priklauso jos savininkui, kitos – J. Kaupui ir N. Mazalaitei) bei du poezijos rinkinius (H. Nagio ir V. Joniko).

1946 m. savo leidyklą „Lithuania” įsteigė ir rašytojas K. Jūra. Iš šešių per dvejus metus išleistų knygų penkios priklauso savininko plunksnai. Vienintelė išimtis – P. Lemberto lyrikos knyga „Baltija šaukia”.

Paskutinės šios grupės leidyklos – Oldenburge veikusios P. Leono „Mundus” – žinomi du leidiniai: „Kišeninis kalendorius 1946 metams” ir P. Leono „Kas reikia žinoti šoferiui”.

1945–1952 m. Vakarų Europoje veikė dvi lietuvių kooperatinės leidyklos. Viena jų – dar 1946 m. Kasel-Matenbergo DP stovykloje kaip komercinė LTB leidykla organizuota „Aistia”. Faktiškai ji veikė kaip kooperatinė, vadovaudamasi LTB CK patvirtintais įstatais²⁷. Jos techniniu direktoriumi buvo A. Puskepalaitis. Nariais galėjo būti visi leidyklos darbuotojai ir jos patarnavimais suinteresuoti asmenys. Leidykla turėjo įsigijusi dalį spaustuvės įrangos (tiek, kiek reikia tekstams rinkti ir laužyti), visus šriftų ir linotipų komplektus lietuvių, latvių, estų ir kitomis kalbomis²⁸.

Ryšiai su įvairiomis organizacijomis koregavo „Aistios” leidybinę programą. LTB Švietimo valdybos užsakymu pasirodė trys Vaižganto „Pragiedrulių” tomai, „Dėdės ir dėdienės”²⁹ bei J. Miškinio parengtas vadovėlis „Žmogaus kūnas ir higiena”³⁰. Bendradarbiaujant su LLS Skaučių seserija, išleistas R. Baden-Povelo vadovėlis „Skautybė mergaitėms”, su Dainavos tunto kunigaikščio Gedimino jūros skautų laivu – skautiškų ir liaudies dainų rinkinėlis „Laužams liepsnojančiam”. Matyt, skautų užsakymu pasirodė dar viena R. Baden-Povelo knyga („Skautų vadovui”).

Ko gero, A. Puskepalaičio dalyvavimas Mažosios Lietuvos Tarybos veikloje lėmė MLT atsišaukimo ir trijų Vydūno knygų apie Mažąją Lietuvą pasirodymą.

Nors kitų knygų – J. Paupero „Martynas Liuteris ir Pilypas Melanchtonas”, F. Neveravičiaus „Dienovidžio sutemos” ir B. S. Kostič „Dvi oro kautynių dienos virš

²⁶ Alseika V. Cit. veik.

²⁷ V–Augs.–Hanau. 1–6. LTB profesinių sąjungų byla // LTSC. PLA (Čikaga).

²⁸ Alseika V. Cit. veik.

²⁹ V–Hanau–7–5 // LTSC. PLA (Čikaga).

³⁰ V–Šviet. V–A–1–7. Knygų leidybos komisija // LTSC. PLA (Čikaga).

Belgrado” (serbų-chorvatų kalba) – pasirodymo aplinkybės nežinomos, tačiau galime spėti, kad tai buvo padaryta kienu nors užsakymu ir finansuojant.

Trumpiau „Aistios” programą galima apibūdinti kaip komercinę, priklausančią nuo užsakymų arba leidinio pelningumo (matyt, tai lėmė nuplėšiamo savaitinio 1949 metų kalendoriaus ir 1949 metų kalendoriaus pasirodymą). Be to, 1946 m. „Aistia” išleido 14 dvigubų LTB savaitraščio „Tremtinių žinios” numerių, o savo veiklos metais atliko nemažai smulkesnių spaudos darbų UNRRA’i (Jungtinių tautų paramos ir atkūrimo administracija, angliškai – United Nation Relief and Rehabilitation Administration), IRO (Tarptautinė pabėgėlių globos organizacija, angliškai – International Refugee Organization), LTB švietimo valdybai, LTB Vykdomajam komitetui, Kasel-Matenbergo LTB komitetui, išspausdino lietuviškais ornamentais papuoštų sąsiuvinų, užrašų knygelėlių, buhalterijos ir kasos knygų. Iš viso pasirodė 17 neperiodinių „Aistios” leidinių.

1949 m. Didžiojoje Britanijoje K. Barėno iniciatyva „Pradalgės” vardu buvo išleistas V. Šlaito eilės „Žmogiškosios psalmės” (spausdintos Detmolde, Vakarų Vokietijoje). Vėliau to paties K. Barėno ir grupės lietuvių pastangomis buvo įsteigta kooperatinė leidykla, pavadinta tuo pačiu „Pradalgės” vardu. 1950 m. „Pradalgė” išleido dvi knygas. Nepavykus sukaupti didesnio apyvartinio kapitalo, 1952 m. lapkričio 16 d. ji buvo likviduota.

Iš akcinės bendrovės pagrindais dirbusių leidyklų bene anksčiausiai veiklą pradėjo dviejų asmenų vadovaujama leidykla „Atžalynas”, 1945 m. rugpjūtį išleisdama keturių spalvų Vytį. 1946 m. pasirodė trys knygos, Lietuvos žemėlapis (1:70.000), sieninis ir kišeninis 1947 m. kalendoriai, 1947 m. – antroji, pataisyta kišeninio 1947 m. kalendoriaus laida ir dar šešios knygos, o 1948 m. – trys.

Tarp „Atžalyno” leidinių vyrauja grožinė literatūra (penki pavadinimai) ir vadovėliai (trys pavadinimai), taip pat išleista po vieną mokslinę (A. Maceinos „Didysis inkvizitorius”), mokslo populiarinimo (V. Peldavičiaus „Mažas gyvenamas namas”) ir religinę (M. Liuterio „Mažasis katekizmas”) knygą bei Lietuvos vaizdų albumas su paaiškinimais lietuvių ir anglų kalbomis.

Iš viso 1945–1948 m. pasirodė 17 neperiodinių „Atžalyno” leidinių. Be to, leidykla vertėsi įvairios rašomosios medžiagos su lietuviška simbolika – sąsiuvinų, užrašų knygelėlių, popieriaus laiškam – gamyba ir prekyba. Taip pat 1946 m. išleido keturis pedagogams skirto žurnalo „Tremtinių mokykla” numerius³¹.

1945 m. kaip Spaudos darbuotojų sambūris savo veiklą pradėjo (iš pradžių Hafkrugo, vėliau Neušadto DP stovykloje) grožinę literatūrą leidusi leidykla „Baltija”. Per dvejus metus (1945–1946) pasirodė keturios knygos. Jos buvo daugintos rotatoriumi ir pasižymėjo kruopščiu spaudos darbu bei iliustracijomis. Be to, leidykla užsiėmė periodinės spaudos leidimu – išspausdino 11 literatūrinio žurnalo „Gintaras” numerių (1945–1948), laikraščius „Kelyje tėvynėn” (1945), „Kelyje tėvynėn žinių biuletenis” (1945) ir „Menkės balsas” (1945).

³¹ Palukaitis J. P. Cit. veik. P. 160.

Iš Lietuvos pasitraukusių vyskupų pastangomis buvo įsteigta leidykla „LUX“. Leidyklos kolektyvui priklausė kan. P. Juknevičius, kun. V. Zakarauskas, J. Sakevičius ir dr. P. Karvelis³². 1947 ir 1948 m. pasirodė po tris leidyklos knygas, 1949 m. – septynios. Dar viena jos spaudai parengta knyga – Maironio „Pavasario balsai“ – buvo išspausdinta 1952 m. Romoje kan. P. Juro lėšomis.

Vyravo religinė (šeši pavadinimai) ir religinio pobūdžio visuomeninė-politinė (keturi pavadinimai) literatūra. Be to, „LUX“ išleido B. Brazdžionio rinktinę „Per pasaulį keliauja žmogus“, A. Vaičiulaičio „Italijos vaizdus“ ir savo leidinių katalogą „Ir šviesa, ir tiesa“.

1950 m. leidykla iš Felbacho (VFR) buvo perkelta į JAV. Iki tol ji nuo 1947 m. išleido 15 dideliais tiražais pasižyminčių knygų.

Vėliausiai, 1948 m., iš bendrovės pagrindais dirbusių leidyklų savo veiklą Štutgarte pradėjo „Talka“ Iš keturių jos per dvejus metus išleistų knygų absoliučią daugumą sudarė socialdemokratinė literatūra (trys pavadinimai). Jos publikavimą finansavo Lietuvos socialdemokratų partijos (LSDP) užsienio delegacija³³. Vienintelė grožinės literatūros knyga – A. Koestlerio romanas „Nulis ir begalybė“, – matyt, taip pat buvo pasirinkta ne tik dėl jos meninės vertės, bet ir dėl politinio skambesio (jame vaizduojamas stalininės represijos).

1945–1952 m. Vakarų Europoje veikė keturios lietuvių visuomeninių organizacijų ir įstaigų leidyklos. Energingo Pasaulio lietuvių bendrijos (PLB) Vokietijos krašto valdybos pirmininko inž. P. Zundės iniciatyva 1951 m. buvo įsteigta per dvejus metų metus keturias knygas išleidusi PLB Vokietijos krašto leidykla. Dominavo literatūra vaikams (trys pavadinimai), be to, pasirodė J. Petruičio memuarai „Kaip jie mus sušaudė“. 1952 m. P. Zundės iniciatyva leidyklą sujungus su Londono Lietuvių namų leidybiniais pajėgumais, įsteigta „Bendrijos“ leidykla³⁴.

Daug anksčiau porą metų trukusią (1946–1947) veiklą pradėjo Ateitininkų spaudos leidykla. Ji išleido aštuonis rotatoriumi daugintus leidinius. Vyravo ateitininkų literatūra (šeši pavadinimai), dar pasirodė vienas religinis leidinys („Liturginės mišios“) ir J. Krūmino dainų rinkinėlis „Leiskit į tėvynę“.

Pirmąjį pokarinį 1945 m. rudenį Detmolede skautų vadams skirto leidinio „Skautybė“ publikavimu (iš pradžių spausto rotatoriumi, vėliau – spaustuvėje) pradėjo veiklą A. Krauso vadovaujamas Skautų brolijos spaudos skyrius. Nuo 1946 m. sausio 15 d. pradėtas leisti mėnesinis žurnalas „Skautų aidas“, tais pačiais metais imtasi ir knygų leidybos – pasirodė keturios, 1947 m. – dvi ir 1948 m. – vėl keturios knygos.

Galima išskirti tris Spaudos skyriaus leidybos kryptis: skautiška literatūra (keturi pavadinimai), Vydūno darbai (trys publikacijos) ir knygos vaikams (trys pavadinimai). Iš viso 1946–1948 m. išleista 10 neperiodinių leidinių. Spaudos skyrius užsiėmė ir kitų leidėjų knygų prekyba.

³² Leidyklos „LUX“ archyvas // LTSC. PLA (Čikaga).

³³ Socialdemokratai // Lietuvių enciklopedija. Bostonas: LEL, 1963. T. 28. P. 223.

³⁴ P. Zundės laišakai // LTSC. PLA (Čikaga).

Produkcijos gausumu šioje leidyklų grupėje išsiskiria Šv. sosto delegatūros lietuviams Vakarų Vokietijoje ir Austrijoje spaudos skyrius. Vadovaujamas kun. S. Ylos savo veiklą pradėjo 1946 m. Kircheim–Teke³⁵, kur, padedamas „Giedros“, rotatoriūmi išspausdino knygą „Medžiaga tremtinių pastoracijai“. 1947 m., remiamas laikraščio „Mūsų kelias“, išleido K. Čibiro „Liturgiką“. Jau savarankiškai tais pačiais metais spaudos skyrius išleido septynias, 1948 m. – tris, o 1949 m. – dvi knygas. Daugiausia rūpintasi jaunimo religinio ir dorovinio auklėjimo literatūra; pasirodė P. Kirvelaičio, V. Brizgio, P. Maldeikio, S. Ylos, M. Pečkauskaitės, T. Tot knygos. Iš kitų spaudos skyriaus leidinių išskirtina „Šventoji istorija: Naujasis įstatymas“ ir „Šventoji istorija: Senasis įstatymas“.

Iš viso žinomas dvidešimt vienas 1946–1949 m. išleistas Šv. sosto delegatūros spaudos skyriaus neperiodinis leidinys bei žurnalas kunigams „Auka“ (1947–1948 m., trys numeriai).

Be jau minėtų leidyklų, Vakarų Europoje dirbo dar kelios. Kadangi duomenys apie jų veiklą epizodiški, todėl negalima jų priskirti kuriai nors leidyklų grupei. Pirmiausia iš jų minėtinas 1945–1946 m. Detmolde dirbęs „Aitvaras“. Iš devynių jo leidinių šeši – skautiška literatūra, du skirti anglų kalbos mokymuisi, dar viena – religinė knyga.

Tik iš keturių leidinių težinoma Bolonijoje (Italija) veikusi tarptautinė leidykla „LUX“, iš dviejų – „Tremtiniai“ (Tiübingene) ir „Tremtis“ (Memingene), iš vienintelio – „Almus“, „Lituanica“, „Perkūnas“, „Ramybė“, „Romuva“, „Sodyba“, „Talalgis“, „Vaidevutis“, „Viltis“ ir „Akiratis“. Matyt, nemažai šių leidyklų buvo fiktyvios, jų pavadinimais pasinaudota leidžiant vieną knygą.

Vakarų Europoje 1949–1952 m. pasirodė keliasdešimt lietuviškų ar lituanistinių elementų turinčių knygų kitomis kalbomis. Kai kurias išleido ne lietuvių leidyklos (tarp jų ir lietuvių dailininkų – konkrečiai V. K. Jonyno – iliustruotas knygas). Tai viena Vakarų Vokietijoje veikusi latvių („Latviskais vards“) ir vietinės Vakarų Vokietijos, Austrijos ir Švedijos leidyklos.

Didelę leidinių dalį sudaro meno leidiniai. Išskirtina Freiburge veikusi leidykla „E. Burda, Bruba und Tiefdruckerei“ (keturios knygos). Dar dvi Freiburge leidyklos – „Verlag Karl Aibler“ ir „Herder“ – išleido po vieną V. K. Jonyno iliustruotą knygą. Baden-Badeno leidyklos „V. Klein“ ir „Verlag fur Kunst und Wissenschaft“ paskelbė A. Ranito studijas apie lietuvių dailininkus V. Kasiulį ir V. K. Jonyną, o Degendorfo „Alfons Nothaf“ – dailininko M. Rybakovo darbų rinkinį „Pictoresque“.

Nemažą dalį sudaro lietuvių mokslininkų darbai ir disertacijų publikacijos. Bonos universitete dirbusio filosofo V. Šilkarskio darbus paskelbė „Gotz Schippert Verlag“ ir „Universitats“, Holbergo „F. H. Kerte Verlag“ – A. Maceinos „Didįjį inkvizitorių“, „Veste Verlag Coburg“ – K. Cirtauto „Benamio portretą“, „Goettingen Vandenhedch und Ruprecht“ – L. Frankelio „Melchioro Petkevičiaus 1658 m. kalvinistų lietuviško Katekizmo kalbos, ypač sintaksės, tyrimus“ ir M. Kavolio „Valstybės esmės pažinimo pozityvistiniu ir krikščioniškų požiūriu problema“, Bacharach am Rhein leidykla „Janus Verlag“ – J. Okunio „Šiuolaikinių gyvenamą namą“, o „Sonderabrus

³⁵ Alseika V. Cit. veik.

scweiz Archiv fur Volskunde" – J. Balio „Lietuvių užgavėnių papročius“, Vienos „Springer-Verlag“ – botaniko K. Regelio straipsnio atspaudą ir Insbuko „Verlag Felizian Rauck“ – prof. K. Buinevičiaus studiją (visi leidiniai – vokiečių kalba).

Tiūbingeno universiteto leidykla išleido B. Ramanausko, K. Zemecko ir J. Petkevičiaus darbus, taip pat Tiūbingene dirbęs „In komision bei J. C. B. Mohr (Paul Siebeck)“ – M. Gimbutienės ir J. Gimbuto disertacijas.

Štutgarto „Hans Muller Verlag“ išleido lietuviškų pasakų rinkinio „Eglė, žalčių karalienė“, o „Pilger-Verlag Speyr“ – J. Jankaus „Velnio balos“ vertimus į vokiečių kalbą, Leipcigo „Hug und Co“ – kompozitoriaus V. Jakubėno „Rapsodiją Nr. 1“ (tai vienintelis nenustatytomis aplinkybėmis Rytų Vokietijoje pasirodęs lietuviškas leidinys).

Stokholmo „Bakforlagent natur och Kultur“ išleido I. Šeiniaus memuarus „Raudonasis tvanas“.

Lietuviškos knygos leidybos Vakarų Europoje 1945–1952 m. raidos etapai buvo du: 1) 1945–1948 m. vidurys (iki valiutos reformos Vakarų Vokietijoje) ir 2) nuo 1948 m. vidurio iki 1952 m. Pirmajam etapui būdinga veržli leidybos plėtra, daugybės lietuviškų leidyklų steigimasis ir veiklos pradžia: 1945 m. reiškėsi 11, 1946 m. – 13, o 1947 m. – 3 naujos leidyklos. Antrajam etapui, kai po reformos sumažėjo knygų prekyba, būdingas leidybos nuosmukis, kurį padidino ir 1948 m. pabaigoje prasidėjusi masinė lietuvių emigracija į JAV. Tačiau kaip tik 1948 m. iškyla naujų leidyklų („Talka“, „Pašvaistė“) vardai, aktyvią veiklą pradeda anksčiau epizodiškai tesireiškusios leidyklos („Aufbau“, „Pašvaistė“). 1949 ir 1951 m. užfiksuota po dvi, 1952 m. – viena nauja leidykla. Nors kai kurios iš jų teišleido po vieną knygą, matyt, galima kalbėti apie naujų leidėjų, pasilikusių Vakarų Europoje, pastangas įsitvirtinti ne tik Vakarų Europos, bet ir viso pasaulio lietuvių išeivių kolonijų knygų rinkoje.

Nors DP laikotarpis truko septynerius metus, pastebima didelė chronologinė lietuvių leidyklų veiklos trukmės įvairovė. Dvylika leidyklų egzistavo vienus metus, devynios – dvejus, trys – trejus, šešios – ketverius, dvi – penkerius ir tik viena – šešerius metus (čia neįtraukta gerą dešimtmetį dirbusi „Venta“, nes galima kalbėti apie dvi atskirų asmenų vadovaujamas leidyklas vienu vardu). Kadangi leidyklų buvo daug, o nemažai jų veikė gana trumpai, tai galima kalbėti apie daugelio leidyklų kovą dėl nedidelės išeivių knygų rinkos, kur išsilaikė ir prisitaikiusi prie pokario sąlygų sėkmingai veikė mažuma.

Nors išeivijos leidybai davė toną nepriklausomoje Lietuvoje tuo nesivertę asmenys, buvo išlaikytos Lietuvoje išugdytos knygų leidybos tradicijos. 1945–1952 m. Vakarų Europoje, bent jau pirmajame etape, lietuviškų knygų leidyba turėjo ryškų komercinį pagrindą, kone kiekviena knyga, įveikusi leidybos kliūtis, davė pelno. Dar vienas komercializacijos požymis – privačių leidyklų dominavimas.

Iš 1945–1952 m. Vakarų Europoje leidybinę veiklą pradėjusių lietuvių leidyklų tik nedidelė dalis tęsė darbą Vakarų Europoje ar kituose žemynuose, tačiau to meto lietuvių išeivių knygų leidyba davė postūmį lietuviškų knygų leidybai Europoje, Šiaurės bei Pietų Amerikoje ir Australijoje.

LITHUANIAN'S BOOK PUBLISHING HOUSES IN WEST EUROPE IN 1945–1952

S u m m a r y

There were 38 Lithuanian's emigrant's publishing houses in West Europe book publishing in 1945–1952, also Lithuanian's books were published in some West Europe countries publishing houses (West Germany, Austria, Sweden).

Private publishing houses had the largest group between Lithuanian publishing houses. The most famous was J. Lenktaitis „Patria”, succeeded by publishing house of brothers A., P. Vl. Šulaitis „Sudavija” and L. Vismantas (later – J. Remeikis) „Venta”. There were other private publishing houses in West Europe: A. Giedraitis „Giedra”, T. Vizgirda „Aufbau”, J. Akšys „Žalgiris”, B. Jacikevičius „Pašvaistė”, S. Miglinas „Tremtis”, J. Narbutas and P. Indreika, P. Abelkis lithuanian's publishing house, A. Ružancovas „Kaimynai”, J. Šlajus „Tėviškė”, K. Jūra „Lithuania” and P. Leonas „Mundus”. There were two co-operative, four stock companies publishing houses too. There were some lithuanian's publishing houses, which do not belong to any group, because they had epizodes news („Aitvaras”, „Lux”, „Tremtiniai”, „Tremtis”, „Almus”, „Lituanica”, „Perkūnas”, „Ramybė”, „Romuva”, „Sodyba”, „Talalgis”, „Vaidievtis”, „Viltis” and „Akiratis”).

The most Lithuanian's publishing houses in West Europe were founded in the first years of the war (1945 – 11, 1946 – 13). Twelve of them worked one year, nine – two years, three – three years, six – four years, two – five years and only one – six years. We can speak about competition between publishing houses for little enough lithuanian's emigrants book market. There stayed and worked not a lot of publishing houses.

Many of Lithuanian's publishing houses owners and managers began this work only in emigration, but books publishing traditions reached in Lithuania were stayed in West Europe. Publishing in the first years of the war had commercial base, almost every book brought proffit. Another one commercialize indication is domination of private publishing houses.

Lithuanian's emigrants books publishing experience in 1945–1952 were used in later Lithuanian's publishing houses work in West Europe, North and South America and Australia.